

**K PREKLADANIU VÝRAZU *SOI(-MEME)* VO SVETLE
SOI-MEME COMME UN AUTRE [1] P. RICŒURA**

Rozširovanie výmeny medzi slovenskou a zahraničnou filozofiou, ktorej sme svedkami, prináša nejdenný oriešok interpretátorom či prekladateľom do slovenčiny. Taký je francúzsky termín *soi* a jeho ekvivalenty v ostatných západných jazykoch, napríklad nemcky *Selbst*, anglicky *self*.

V danom prípade však našťastie podáva pomocnú ruku sám autor, keď v *Predslove* svojej práce ([1], 11 – 38) vysvetľuje, čo myslí pod týmto kľúčovým termínom jej názvu. Chopme sa teda tejto pomocnej ruky. Tejto práci, ktorá je podľa Ricœurovho biografu F. Dossa [2] akosi reprízou či rekapituláciou itinerária filozofa, dominujú tri filozofické intencie, v ktorých treba chápať a vykladať aj termín *soi*.

Prvou takouto intenciou je „primáť reflexívneho sprostredkovania... postavenia subjektu v prvej osobe singuláru: „(ja) myslím (ja) som“ ([1], 11). Gramaticky sa to prejavuje rozlišovaním medzi neprízvučným „ja“ (*je*) a prízvučným „seba“ (*soi*). Tak ako vo francúzštine aj v slovenčine ide o zvrtné zámeno, pravda, s tým rozdielom, že vo francúzštine sa vzťahuje len na 3. osobu. V infinitíve je to však v oboch jazykoch rovnaké: *se présenter*, predstaviť sa, sa vzťahuje na všetky osobné i neosobné zámená.

V oboch jazykoch sa tiež zámená „sa“ a „seba“ môžu dopĺňať bez toho, aby sa vylučovali: „se désigner soi-même“, označiť sa sám (doslova: označiť seba samého). Všetkým osobám je však spoločné *soi*, seba, ako napríklad vo výrazoch „le souci de soi“, starosť o seba alebo „se soucier de soi (même)“, starať sa sám o seba (doslova: starať sa o seba samého). V tejto etape výkladu autor prechádza k nominalizácii termínu *soi*, a to pridaním určitého člena, v slovenčine ukazovacieho zámena: *le soi*, to seba. Nesklonné slovo sa tak stáva slovom sklonným.

Druhou filozofickou intenciou obsiahnutou v názve diela je rozlíšiť v termíne *même* dve identity: identitu *idem* a identitu *ipse*. Kým prvá z nich sa vzťahuje na veci, tá druhá sa týka osoby. Výraz „identický“ je teda dvojznačný. V prípade osobnej alebo naratívnej identity je dôležitá časovosť. Pre identitu *idem* je charakteristická stálosť, permanentnosť v čase, zatiaľ čo identita v zmysle *ipse* podlieha zmene. Nejednoznačnosť pojmu identita spočíva podľa nášho autora v čiastočnej synonymii slova (adjektíva) „même“, ten istý, rovnaký, a „identique“, identický, totožný. Pri komparatívnom použití adjektíva *même* sú jeho antonymami: *autre*, *contraire*, *distinct*, *divers*, *inégal*, *inverse*, slovensky iný, protikladný, odlišný, rôzny, nerovnaký, opačný.¹

„Soi-même“ je ďalej zdôraznenou podobou zámena „seba“, inak v zhode aj so slo-

¹ Pri tejto príležitosti možno ľutovať, že v slovenčine na rozdiel od češtiny absentuje adjektívum *samý* vo výraze „to samé“, to isté, aj keď v hovorovom štýle sa s ním stretne aj v slovenčine. A to najmä vtedy, keď autor komparatívne použitie „même“ zovšeobecni na „mêmeté“, slovensky rovnakosť, hoci by sa núkalo substantívum „samosť“ (angl. *sameness*) ako synonymum identity *idem*.

venskými jazykovednými príručkami [3, zv. IV, heslo „sám“]. V tomto zmysle niet zásadného rozdielu medzi výrazmi „starosť o seba“ a „starosť o seba samého“. Treba však konštatovať, že slovenské „sám“ neposilňuje natoľko „seba“ ako nejakú vec alebo subjekt, napríklad vo výraze „našiel sám seba“, t. j. on sám. „Posilniť“, píše Ricœur, „stále ešte znamená zdôrazniť identitu“ ([1], 13). Tento v porovnaní s francúzštinou významový posun medzi „sám“ a „rovnaký“ v slovenčine jestvuje aj v angličtine alebo nemčine, kde „same nemožno zamieňať so *self... dasselbe* alebo *gleich*, so *Selbst*, leda že by sme sa pohybovali vo filozofiách, ktoré *selfhood* alebo *Selbstheit* výslovne odvodzujú od rovnakosti ako výsledku porovnania“ ([1], 13).

Tretia filozofická intencia súvisí s predchádzajúcou to tej miery, do akej identita *ipse* obsahuje v sebe dialektiku ipseity a rovnakosti v podobe „dialektiky seba a iného než seba.“ Kým v prípade identity *idem* či identity rovnakosti je alterita, inakosť vylúčená, inak je to v prípade vzťahu ipseity a alterity, kde alterita vchádza do ipseity ako jej konštitutívny element. Jednoducho povedané, vec sama je tá istá, osoba sama je iná. „Soi-même comme un autre,“ uzatvára Ricœur, „naznačuje od začiatku, že ipseita seba samého zahŕňa alteritu na takom intímnom stupni, že jednu nemožno myslieť bez druhej, že jedna skôr prechádza do druhej, ako by sme povedali v heglovskom jazyku. Silný význam by sme chceli dať práve tomu ‚comme‘, nielen význam porovnania – seba samo podobné inému –, ale iste význam implikácie: seba samo ako... iné“ ([1], 14). Pre prekladateľa doterajších úvah potom plynie ako najviac sa núkajúce takéto riešenie celého názvu: „(To) seba samo ako iné“.²

Ricœur teda, vychádzajúc z gramatickej roviny, túto rovinu prekračuje filozofickými úvahami s cieľom prekonať tradičnú filozofiu subjektu, založenú na karteziánskom „(ego) cogito“, filozofiu, v ktorej sa úloha subjektu raz preceňuje, inokedy podceňuje.

Dialektické napätie medzi identitou a alteritou vnútri samotnej ipseity má podľa neho umožniť prijatie intersubjektivitu, teda druhého. Nemožno sa totiž uspokojiť s vyhranenou tézou Husserla, podľa ktorej subjektivita ešte nie je intersubjektivita – preto ju treba konštituovať –, rovnako, ako sa nemožno uspokojiť ani s Merleau-Pontyho tézou, podľa ktorej subjektivita je už intersubjektivitou. V súvislosti s tým sa nám vynára aj známy Ricœurův výrok, že najkratšia cesta od seba k sebe prechádza cez cudzie a druhého.

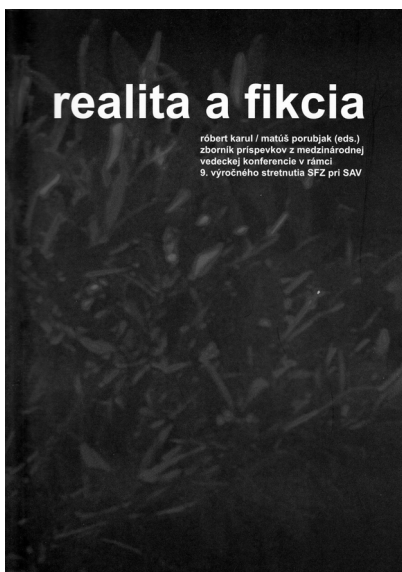
Uvedené tri intencie majú podľa *Predslovu* vyústiť do hermeneutiky „seba“ rovnako vzdialenej od stúpcov, ako aj od popieračov subjektu, do hermeneutiky, ktorej stredobodom je osoba, ktorá koná a ktorá trpí.

² Pisateľ týchto riadkov tak reviduje svoj predchádzajúci návrh v podobe „O sebe samom ako o druhom“ ([4]. 37). Najskôr bolo treba termíny názvu vymedziť čo najvšeobecnejšie a potom myslieť na aplikácie, inak v záujme zjednocovania, najmä prekladov názvov diel. V tomto zmysle sa formovanie termínu „seba“ podobá predchádzajúcemu formovaniu termínov ako „(bytie) osebe“ či „pre seba“ alebo aj *aseita* (*aseitas*), ktoré sa používajú aj bez bezprostredného spojenia s nejakým denotátom. V danom prípade prichádzajú do úvahy aj ďalšie možné ekvivalenty, napríklad *Sebou samým ako iný*, *Sám sebou ako iný* a pod., avšak boli by to len odvodeniny od základného „seba samo“.

LITERATÚRA

- [1] RICŔEUR, P.: *Soi-même comme un autre*. Paris: Seuil 1990.
- [2] DOSSE, F.: *Paul Ricœur. Le sens d'une vie*. Paris: La Découverte 2001.
- [3] Slovník slovenského jazyka, zv. IV. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1964.
- [4] SIVÁK, J.: PAUL RICŔEUR (1913 – 2005). Bilancia a výzvy. In: *Filozofia*, 61, 2006, č. 1, s. 30 – 45.

Mgr. Jozef Sivák, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR
e-mail: filosiva@savba.sk

Róbert Karul – Matúš Porubjak (eds.): *Realita a fikcia*. Bratislava: SFZ pri SAV a KF FF UCM 2009, 470 s.

Zborník *Realita a fikcia* je konferenčným zborníkom z rovnomeného výročného stretnutia SFZ pri SAV, ktoré prebehlo 12. – 13. októbra 2009 v Smoleniciach. Problém reality a fikcie sprevádza filozofiu od jej vzniku až podnes. Symbolicky by sa dal ohraničiť platónskymi počiatočnými snahami o ich odlíšenie a baudrillardovskými „koncami“, v ktorých sa realita a fikcia prepadajú jedna do druhej. S problémom realita – fikcia úzko súvisia mnohé ďalšie kľúčové filozofické témy, akými sú pravda, interpretácia, virtualita, ilúzia, utópia...